

הדיון הפומבי בישראל בסוגיית ההתמודדות עם הגרעין האיראני

יהודה בן מאיר

במהלך שנת 2012, הוחרף הדיון הפומבי באפשרות של פעולה צבאית ישראלית עצמאית נגד מתקני הגרעין האיראניים. הדיון הגיע להיקף המהווה תקדים בהיסטוריה של מדינת ישראל. במהלך ששים וארבע שנות קיומה, לא פעם יצאה ישראל למלחמה ויזמה לא מעט מבצעים צבאיים – חלקם ברמת סיכון גבוהה ביותר. לגבי חלק מהמלחמות והמבצעים הללו התנהל בטרם נפלה ההחלטה ויכוח קשה ונוקב בשאלה, האם אכן יש לצאת לפעולה. לעיתים נמשך הדיון שבועות ובמקרים מסוימים אף חודשים רבים. אולם, בכל המקרים הללו התנהל הדיון בקרב קבוצה קטנה של אישים בכירים בדרג המדיני והצבאי-ביטחוני, וזאת תוך שמירה על סודיות מוחלטת או, לכל היותר, תוך חשיפה ציבורית מזערית.

לעומת זאת, בכל הקשור לסוגיית הגרעין האיראני, ההיפך הגמור הוא הנכון. במקרה זה מתנהל בכל אמצעי התקשורת דיון ציבורי פומבי חריף, ללא מְצָרִים וללא הגבלות, באשר למכלול ההיבטים של ההתמודדות הישראלית עם האתגר. בדיון נוטלים חלק ראשי המדינה, לרבות ראש הממשלה ושר הביטחון – מי שמכונים "מקבלי ההחלטות", וכן ממלאי תפקידים בכירים לשעבר בממסד הביטחוני-מודיעיני של ישראל. כמו כן משתתפים בו פרשנים מתחומים שונים ואנשי רוח – בכללם סופרים ופרופסורים מהאקדמיה – ורבים אחרים. הוויכוח הציבורי הגיע לרמות ולטונים חסרי-תקדים כמעט, בדומה לדיון בעתידם של השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים ושאלת פתרונו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

במאמר זה יתוארו התפתחותו של הדיון הפומבי בישראל ביחס לאפשרות של תקיפה ישראלית את מתקני הגרעין האיראני, והשפעתו על דעת הקהל בישראל.

כמו כן ייעשה ניסיון להסביר במה שונה סוגיה ביטחונית-מבצעית ומדינית זו מכל קודמותיה, כך שעוררה דיון ציבורי כה סוער.

דיון פומבי בישראל בסוגיות ביטחוניות

לדיונים שנערכו בישראל בחודשים שקדמו למבצע קדש בשנת 1956 או לוויכוחים לגבי מבצע מתוכנן בלבנון ("אורנים גדול" או "אורנים קטן") – שנערכו לפני פרוץ מלחמת לבנון בשנת 1982 – היה רק הד קלוש בשיח הציבורי-תקשורתי. לדיונים שקדמו לתקיפת הכור הגרעיני "אוסיראק" בעיראק ביוני 1981, או לתקיפת הכור הגרעיני בדיר א-זור בסוריה בספטמבר 2007 – שלפי מקורות זרים הותקף על-ידי ישראל, לא היה ביטוי פומבי.

קיומו של כור גרעיני ליד בגדאד היה ידוע ברבים. ישראל מחתה נמרצות בפני ממשלת צרפת על הסכמתה להקים את הכור בעיראק, והבהירה שהוא מאיים על ביטחונה. דבר המחאה פורסם ברבים. המאבק הדיפלומטי-הסברתי מול צרפת ולאחר מכן גם מול איטליה – שהסכימה למכור לעיראק רכיבים של מתקן הפרדה – נמשך מספר שנים, וגם ארצות הברית הייתה מעורבת במאמצים למניעת ביצוע העסקה. יתרה מזאת, היו פרסומים שרמזו כי ישראל נקטה פעולות סיכול במדינות שונות, על מנת לעכב את הקמת הכור ולחבל במאמצים העיראקיים להפעילו.¹ במקביל התנהל בישראל ויכוח ער שחצה את הממסד הביטחוני והמדיני, בכל הקשור לאפשרות של תקיפה ישראלית. הוויכוח התנהל במשך כשמונה-עשר חודשים – הנושא הובא לדיון ראשוני בוועדת שרים לביטחון כשנה לפני ביצוע התקיפה, ומליאת הממשלה קיבלה החלטה ראשונה בזכותה ברוב קולות, שבעה חודשים לפני שהתבצעה בפועל.² במהלך חודשים אלה איים סגן ראש הממשלה בהתפטרות – צעד שהביא לדחיית התקיפה, אם כי הוא חזר בו, בעוד ראש אמ"ן, ראש המוסד וסגן שר הביטחון דבקו בהתנגדותם. בחודש שקדם לתקיפה התקבלה החלטה נוספת ברוב קולות (ששה נגד שלושה) בוועדת שרים לביטחון. התקיפה עצמה נדחתה שלוש פעמים ברגע האחרון. ראש האופוזיציה התנגד אף הוא בתוקף לתקיפה, ואף פנה בכתב לראש הממשלה בדרישה להימנע מתקיפה צבאית.³ ולמרות כל זאת, אפשרות של תקיפה ישראלית את הכור הגרעיני העיראקי לא נשמעה בתקשורת הישראלית. הוויכוח התנהל הרחק מעיני הציבור, וכך, בדומה להפתעה שבה התקבלה התקיפה בעיראק, גם הציבור בישראל הופתע כשנודע דבר התקיפה והשמדת הכור.

בשונה ממקרה הכור באוסיראק, קיומו של כור גרעיני בסוריה הוסתר לחלוטין מהציבור בישראל, כפי שהוסתר מידיעת הציבור בסוריה. על פי מקורות זרים, התנהל דיון גם לגבי אפשרות התקיפה של הכור הסורי; לתקיפת הכור בסוריה התלוותה סכנה לא־מבוטלת של התדרדרות למלחמה כוללת בין ישראל לבין סוריה. על פי ידיעות שפורסמו לאחר המעשה, שר הביטחון התנגד במשך תקופה ארוכה לעיתוי התקיפה ודגל בדחייתה,⁴ אך ידיעות לא דלפו, והתקיפה וכל הקשור בה נותרו סוד מדינה שמור.

דיון פומבי בישראל בסוגיית הגרעין האיראני

התפתחויות טכנולוגיות־תקשורתיות שנרשמו בעולם מאז העידן שבו הותקף הכור בעיראק פרצו את גבולות הסודיות. עקב כך צומצמה גם יכולתם של מקבלי החלטות לשמור בסודיות ולאורך זמן את עצם הדיון בסוגיות רבות־משמעות. יתר על כן, לסוגיית הגרעין האיראני מאפיינים ייחודיים, אשר יכולים להסביר, לפחות חלקית, את אופיו ואת עומקו של הוויכוח הציבורי שהתפתח לגביו.

האפשרות שתוכנית הגרעין האיראנית תושלם ותקנה לאיראן יכולת גרעינית צבאית מהווה איום אזורי ועולמי. איראן חותרת להגמוניה במזרח התיכון, ובפרט באזור המפרץ עתיר הנפט. יתר על כן, מדובר במשטר אסלאמי־דתי, פונדמנטליסטי־קיצוני, המתכחש לנורמות בינלאומיות בסיסיות. זאת ועוד, המשטר האיראני דוגל במסרים אנטישמיים בוטים הכוללים את הכחשת השואה. דובריו משמיעים תדיר הצהרות אנטי־ישראליות ואנטי־יהודיות בוטות, אשר כמותן לא השמיעה מדינה גדולה וחזקה מאז מלחמת ששת הימים.

המשטר האיראני מפגין נחישות להשלים את תוכנית הגרעין. על כך העידו דוחות של הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א) המתפרסמים מעת לעת. התקדמות זו נמשכת גם לנוכח לחצים מדיניים וכלכליים כבדים. מאז תחילתו של העשור הראשון של המאה ה־21 עוסקות מדינות מערביות בניסיון לגבש חזית יעילה לבלימת התוכנית. בין היתר, התקבלו במועצת הביטחון חמש החלטות בדבר סנקציות כלכליות נגד איראן, מהחמורות שידעה הקהילה הבינלאומית, וזאת בהסתמך על פרק שבע למגילת האו"ם. למרות עדויות בדבר מצוקה כלכלית מתפתחת באיראן, לפי שעה לא הצליחו הסנקציות לבלום את התקדמותה של איראן אל הגרעין.

בשונה ממקרה הכור בעיראק והכור בסוריה, אפשרות תקיפה צבאית של המתקנים הגרעיניים באיראן נדונה בגלוי, בין מנהיגי מדינות ובליווי כיסוי תקשורתי מפורט הן בישראל, הן בארצות הברית והן בקהילה הבינלאומית. סוגיית האופציה הצבאית

היוותה מוקד לחילוקי דעות בין המדינות בעלות האינטרס המשותף לבלית תוכנית הגרעין האיראנית. העיסוק הפומבי בסוגיה הלך והתרחב, ובכלל זאת בהערכות לגבי תגובה אפשרית לניסיון לחבל בתוכנית באמצעים צבאיים, הן מצד איראן והן מצד בעלות-בריתה במזרח התיכון.

קיימות סיבות נוספות וחשובות המייחדות את הדיון הפומבי בסוגיה האיראנית. תיאור התפתחותו של הדיון בסוגיה מאז 2010 עשוי לשפוך אור על סיבות אלו, כמו גם על הכיוון שאליו הוא עשוי להתפתח.

הדיון הער לא התפתח בחלל ריק. שאלה מרכזית שעליה לא ניתנה תשובה חד-משמעית היא, האם הוא בעיקרו תוצאת נכונותם של מתנגדי התקיפה הצבאית לתת ביטוי פומבי וחרף מתמיד לעמדתם או שמא מקורו של הדיון בעמדתם הפומבית, הנחרצת והמודגשת שוב ושוב של מנהיגי המדינה, ובראשם ראש הממשלה, בנימין נתניהו, ושר הביטחון, אהוד ברק, בדבר נחיצותה של תקיפה ונכונותם להורות על פעולה זו. מובן שמדובר בדינאמיקה ברוח 'שאלת הביצה והתרנגולת'. ההשפעה הייתה הדדית: התבטאות של צד אחד הגבירה את נכונותו של הצד השני להחרף את התבטאויותיו ואת סגנונו.

גם ראשי ממשלה קודמים בישראל לא הסתירו את החומרה שבה ראו את תוכנית הגרעין האיראנית, אבל הם לא הציבו את הסוגיה בראש סדר-היום ומיעטו להתבטא בנושא. בנימין נתניהו, לעומת זאת, גרס שהנושא חייב לעמוד בראש סדר-היום של מדינת ישראל, והגדיר את האיום כקיומי עוד טרם היבחרו כראש הממשלה בסוף מרס 2009. נתניהו אף השווה את התקופה הנוכחית לשנת 1938 – המועד האחרון שבו היה העולם, אולי, מסוגל לעצור את היטלר ובכך למנוע את השואה. בערב יום הזיכרון לשואה ולגבורה 2012 – אירוע לאומי מרכזי, שבמהלכו מדברים ראשי ממשלה באופן מסורתי ובמונחים כלליים על זוועות השואה ועל השינוי ההיסטורי והדרמטי במצבו של העם היהודי היכול עתה להגן על עצמו – נתניהו הקדיש כמעט את כל נאומו לסוגיה האיראנית, וניהל ויכוח נוקב עם אלה הממעיטים בחומרת האיום. הוא הדגיש את חובתו כראש ממשלה למנוע מהעם היהודי סכנה של שואה נוספת, ולא הותיר ספק רב באשר לנכונותו לפעול.⁵

במהלך שנת 2012 הצטרף אהוד ברק לחזית התמיכה במתקפה באיראן, הצהרותיו בנושא תכפו והקצינו, ובשונה מעמדתו בסוגיות מדיניות-ביטחוניות אחרות – נראה היה שהוא תמים-דעים עם ראש הממשלה. ברק אף פיתח את המושג "מרחב החסינות" של האיראנים – גורם שאמור היה להצביע על דחיפותה של פעולה צבאית ישראלית. בכנס השנתי של המכון למחקרי ביטחון לאומי בתל-אביב שהתקיים בסוף מאי 2012,

דיברו נתניהו וברק על האיום האיראני בסגנון כמעט זהה. דבריהם זכו להד ציבורי גדול בארץ ובחו"ל. ראש הממשלה הדגיש שישראל רשאית להפעיל את האמצעים החיוניים להבטחת הישרדותה, ושכך הוא יפעל.⁶ ברק הבהיר מדוע ישראל חייבת לשקול במלוא הרצינות את האופציה הצבאית, תוך הדגשה כי החרב אכן מונחת על צווארה של ישראל, וכי בניגוד לעמדה האמריקאית, הזמן הולך ואוזל במהירות.⁷ התייבותם של אנשי מפתח אלה בתחום הביטחון בעמדה כה נחרצת הדליקה נורות אדומות בקרב המתנגדים לתקיפה ישראלית נגד מתקני הגרעין באיראן, בישראל ומחוצה לה. ראשי מערכת הביטחון האמריקאית – שר ההגנה ויו"ר ראשי המטות המשולבים – נזעקו. הם הביעו בפומבי את דעתם הנחרצת הן ביחס לתוצאות החמורות והאפוקליפטיות-כמעט שעלולות להיגרם בעקבות תקיפה ישראלית, והן באשר ליכולות המוגבלות של ישראל לסכל את תוכנית הגרעין הצבאית האיראנית לטווח הארוך. הצהרות אלו פעלו כשמן על מדורת הדיון הציבורי.

עם זאת, לא ברור האם הדיבורים הנחרצים של ראש הממשלה ושר הביטחון שיקפו נכונות אמיתית להביא לתקיפה ישראלית עצמאית נגד מתקני הגרעין האיראניים, או מטרתם העיקרית הייתה ליצור לחץ על הקהילה הבינלאומית ולדרבן אותה לנקוט פעילות נחרצת נגד התכנית הגרעינית של איראן. אין לשאלה זו תשובה חד-משמעית, מה עוד שיתכן שהיה ערבוב של מגמות ומטרות. אולם, שתי עובדות אינן ניתנות לויכוח. ראשית, נכון לכתיבת שורות אלו, ישראל לא תקפה את מתקני הגרעין באיראן. שנית, אם אכן המטרה הייתה לדרבן את הקהילה הבינלאומית לפעולה נחרצת, הרי שמטרה זו הושגה.

נראה כי ניתן לקשור את החרפתו של הדיון הציבורי להחרפת ההתבטאויות וההצהרות של המנהיגים הישראליים. אולם, ראשיתו של הוויכוח הנוקב בסוגיה נרשמה עוד קודם לכן. נקודת מפנה נרשמה ביום ששי, ה-6 במאי 2011. באותו יום הופיע ראש המוסד לשעבר, מאיר דגן, באוניברסיטה העברית בירושלים, והגדיר את האפשרות שחיל האוויר הישראלי יפעל נגד פרויקט הגרעין האיראני במילים: "זה הדבר הכי מטופש ששמעתי". דגן לא הסתיר את עמדתו השוללת מכול וכול תקיפה ישראלית באיראן, והבהיר את הערכתו שחיל האוויר אינו מסוגל לבצע את המשימה עד תום. דגן הוסיף שבראיתו, משמעות התקיפה היא מלחמה עם איראן שעלולה להימשך חודשים רבים, ואשר במהלכה ייפלו טילים על ישראל, וכי במערכה זו ייטלו חלק גם חיבאללה, חמאס ואולי אף סוריה.⁸

דבריו של דגן, שנאמרו כחצי שנה לאחר סיום תפקידו כראש המוסד שבו כיהן כשמונה שנים, הכו בתדהמה את הציבור בישראל. דגן יצא חוצץ נגד עמדת נתניהו,

דבריו פורשו כקריאת תיגר פומבית נגדו, ואף ניתן היה לראות בהם הבעת אי-אמון בכושר השיפוט ובשיקול הדעת של ראש הממשלה. דבריו של דגן – שנחשב אחד מראשי המוסד הטובים ביותר, שהוביל מהפכה בפעילות המוסד ושתחת הנהגתו יוחסו למוסד על ידי מקורות זרים הצלחות יוצאות-דופן בתחומים רבים – ביטאו חריגה מכללים מקובלים. בעקבותיהם שוחררו חרצובות לשונם של אחרים, וניתן האות לפתיחת ויכוח ציבורי חריף ונוקב מאי-פעם בעבר. דגן עצמו חזר על הדברים בניסוחים שונים גם לאחר מכן. ב-19 בדצמבר 2011, במסגרת 'שולחן עגול' שבו השתתפו ראשי מערכת הביטחון לשעבר, טען דגן שהאופציה הצבאית צריכה אמנם להישאר על השולחן, אך יש להשתמש בה רק "כשכלו כל הקיצין".⁹ עוד אמר שלמלחמה יוצאים רק כאשר חרב חדה מונחת על הצוואר. בראיון לתוכנית "60 דקות" של רשת סי.בי.אס. ב-9 במרס 2012, שוב קרא דגן לא להיחפז לפעולה צבאית נגד איראן.¹⁰ באותו ראיון הוא טען גם שניתן לחכות עוד שלוש שנים טרם תקיפה צבאית, כי לתגובה האיראנית לתקיפה "תהיה השפעה הרסנית על יכולתנו להמשיך בחיי היום-יום" ושבעקבותיה תימצא ישראל "במצב חמור ביותר למשך זמן לא-קצר".¹¹

דבריו של דגן חיזקו הערכות שפורסמו מפעם לפעם בתקשורת הישראלית מפי בכירים במערכת הביטחון, שלפיהן "השלישייה המובילה" בדרג המקצועי-ביטחוני הישראלי – הרמטכ"ל, ראש המוסד וראש השב"כ – מתנגדים לתקיפה ישראלית באיראן. ב-27 באפריל 2012 יצא ראש השב"כ לשעבר, יובל דיסקין, בהתקפה אישית חריפה וחסרת-תקדים נגד ראש הממשלה ושר הביטחון. דיסקין הגדיר את נתניהו וברק כ"משיחים מקיסריה ואקירוב", הבהיר כי אין לו כל אמון בהם, טען שהם יוצרים מצג שווא בעניין האיראני, מקבלים החלטות מתוך "תחושות משיחיות" ואינם ראויים להנהיג את ישראל – ודאי לא להוביל למלחמה עם איראן. לגופו של עניין ציין דיסקין כי בניגוד לדעתם של ראש הממשלה ושר הביטחון, תקיפה ישראלית לא תמנע מאיראן פצצה גרעינית, אלא אף תאיץ את מרוץ הגרעין האיראני.¹² סגנונו הבוטה והאישי של דיסקין, וכן העובדה שהסוגיה האיראנית לא הייתה נושא מרכזי בתחום טיפולו כראש השב"כ, הקהו במידת-מה את השפעתם של דבריו. עם זאת, הם שיקפו עליית מדרגה בעוצמת הוויכוח הציבורי. באוגוסט 2012 התבטא גם הרמטכ"ל לשעבר, רא"ל (מיל.) אמנון ליפקין-שחק, נגד תקיפה חפוזה לפני מיצוי כל האופציות. ליפקין-שחק הדגיש כי אסור לפעול לפני הבחירות בארצות הברית (נובמבר 2012).¹³ יצוין שלא כל בכירי מערכת הביטחון לשעבר התבטאו ברוח זו. הרמטכ"ל לשעבר, רא"ל (מיל.) גבי אשכנזי, מיעט להתייחס לנושא ועשה זאת רק במונחים כלליים. ראש אגף המודיעין (אמ"ן) לשעבר, אלוף (מיל.) עמוס ידלין (טייס קרב, שכיחן כסגן

מפקד חיל האוויר ואף השתתף בהפצצת הכור בעיראק) הבהיר בפומבי פעמים רבות את עמדתו, שבבחירה בין הפצצה לפצצה יש לבחור בהפצצה, משום ששק גרעיני בידי איראן הוא איום בלתי-נסבל על מדינת ישראל. עם זאת הדגיש ידלין שקיימת גם אפשרות שלישית, וכי קיימים מספר תנאים חיוניים לפעולה צבאית ישראלית – ביניהם יצירת לגיטימציה בינלאומית לפעולה, והבטחת פעילות בינלאומית מתמשכת ויעילה למניעת חידושה של תוכנית הגרעין הצבאית האיראנית.¹⁴

הוויכוח הציבורי התלהט עוד יותר בחודשים יולי-ספטמבר 2012.¹⁵ בתקשורת הישראלית והאמריקאית ניתן אז ביטוי לתחושה כי נתניהו וברק שוקלים ברצינות תקיפה צבאית ישראלית עצמאית, עוד לפני הבחירות לנשיאות בארצות הברית. מתנגדיו הפוליטיים של ראש הממשלה אף טענו כי בשיקוליו מעורב רצון להתערב בבחירות בארצות הברית לטובת ידידו משכבר הימים, המועמד הרפובליקני, מיט רומני (טענה זו לא נסמכה בראיות כלשהן). תחושה זו התחזקה עקב 'הרכבת האווירית' של ביקורי בכירים בממשל האמריקאי בישראל, שפורשו כחלק ממאמץ לשכנע את מקבלי ההחלטות להימנע מתקיפה.

ב-10 באוגוסט הקדישו עיתונים מרכזיים בישראל כתבות נרחבות לסוגיית התקיפה באיראן. ב"הארץ" הופיע ראיון עם מי שהוגדר כ"מקבל ההחלטות", כאשר ברור היה שמדובר בשר הביטחון, אהוד ברק. כפי שצוטט באותו ראיון, ברק התריע מפני החיים בצל פצצה איראנית, מפני הסתמכות על פעולה אמריקאית ומפני ישראל שלא תהיה עוד כשהייתה, אם תהיה בידי איראן יכולת גרעינית צבאית.¹⁶ באותו גיליון הופיע מאמר בסגנון חריף, שבו הואשמו ראש הממשלה ושר הביטחון כמי שמחרחרים מלחמה בניגוד לדעתה של וושינגטון, ואף מסכנים את דימונה, קרי, את היכולות הגרעיניות המיוחסות לישראל.¹⁷ ב"ידיעות אחרונות" הופיעה כתבה ובה ההערכה כי ראש הממשלה ושר הביטחון רוצים במתקפה ישראלית עוד לפני הבחירות בארצות הברית, בעוד בכירי צה"ל וקהילת המודיעין מביעים התנגדות בלתי-מתפשרת לפעולה צבאית ישראלית.¹⁸ ב"מעריב" פורסם סקר דעת-קהל שבדק את עמדות הציבור בישראל בסוגיית הגרעין האיראני (ממצאיו יפורטו להלן). כמו כן פורסמה באותו יום בעמודו הראשון של "הארץ" מודעה שכותרתה "דגל שחור", שעליה חתמו חמישים פרופסורים, חתני פרס ישראל ואישי ציבור. במודעה נאמר כי הוראה לתקוף את איראן תהיה בלתי-חוקית בעליל ואסור למלאה, וכי יציאה למלחמה בתנאים הקיימים "הינה הימור מופקר" אשר עלול "לסכן כך את עצם קיומה (של ישראל)". החותמים גרסו כי "מעל יציאה למלחמה בתנאים אלו מתנוסס השחור שבדגלים".¹⁹ במודעה אחרת נקראו טייסי חיל האוויר לסרב לפקודה לצאת לתקיפה באיראן.²⁰

שיאו של הוויכוח הציבורי נרשם ב-15 באוגוסט 2012, כאשר בניגוד למקובל, בראיון לחדשות ערוץ 2 נקט נשיא המדינה, שמעון פרס, עמדה חד-משמעית בוויכוח. הנשיא אמר במפורש שישראל אינה צריכה לפעול לבדה נגד הגרעין האיראני, ולמעשה פסל את האופציה הצבאית הישראלית, באומרו כי "ברור לנו שאנחנו לבד לא יכולים לעשות את זה." פרס הביע ביטחון ברצינות כוונותיו של נשיא ארצות הברית, ברק אובמה, למנוע מאיראן להשיג נשק גרעיני, והדגיש כי "אובמה לא אומר את זה רק כדי לסבר את אוזנינו. אין לי בזה ספק." התייצבותו של נשיא המדינה באופן כה נחרץ לצד המתנגדים לפעולה צבאית היוותה נקודת מפנה בדיון המתמשך. מעבר להיותו של שמעון פרס בשנים האחרונות האישיות הפופולרית ביותר בישראל, הוא נחשב בר-סמכא מספר אחת בכל הקשור לנושא הגרעין. עדות לחשש מפני השפעתם של דברי הנשיא על דעת-הקהל הייתה הביקורת הבוטה שמתחו עליו דוברים בלשכת ראש הממשלה ובליכוד, מייד לאחר שידור הראיון עימו.²¹

ראש הממשלה החריף את תוכן התבטאויותיו ואת סגנונו. בשלהי אוגוסט ובספטמבר, בסדרת ראיונות שהעניק בישראל ובארצות הברית, העלה נתניהו את דרישתו מהקהילה הבינלאומית, ובעיקר מארצות הברית ומנשיאה אובמה לקבוע קווים אדומים לאיראן, שאם ייחצו – היא תהיה מטרה לתקיפה צבאית. הנשיא אובמה מצדו דחה בתקיפות את הדרישה, והדגיש כי אין לו כוונה לקבוע קווים אדומים, מעבר לאמירה המפורשת שארצות הברית תמנע מאיראן להשיג נשק גרעיני. כך נוצר עימות גלוי בין ישראל לבין ארצות הברית. הועלתה סברה שראש הממשלה ראה בהחרפת הוויכוח הציבורי והביקורת עליו הזדמנות להחריף גם הוא את התבטאויותיו, וזאת על מנת להגדיל את הלחץ על הקהילה הבינלאומית, ובראש ובראשונה על ארצות הברית. בהקשר לכך יש לציין, כי באותם הימים, ובמיוחד לאחר ביקור בארצות הברית, חל שינוי מסויים בסגנונו של שר הביטחון, אשר בא לידי ביטוי ב"הנמכת הטון" ובהתמתנות התבטאויותיו. הועלתה סברה כי התמתנותו של ברק לא שיקפה שינוי מהותי או יסודי בעמדתו, כי אם רצון לצנן את העימות הישראלי-אמריקאי ולמנוע הפיכת סוגיית התקיפה באיראן לנושא מרכזי במערכת הבחירות האמריקאית. ואולם, ב-27 בספטמבר נשא נתניהו בעצרת הכללית של האו"ם נאום שפוגג את המתח שליווה את הדיון הפומבי בנושא. הסיבה לכך הייתה אמירתו של נתניהו כי מבחינתה של ישראל, 'רגע האמת' הוא אביב או קיץ 2013. מדבריו עלה כי ישראל אינה מתכוונת לתקוף בזמן הקרוב, ובוודאי לא לפני הבחירות בארצות הברית.

הדיון הפומבי ודעת-הקהל

קשה להצביע על השפעה ישירה וחד-משמעית של הדיון הפומבי על דעת-הקהל בישראל, אך אין ספק כי הוויכוח היה ביטוי להתלבטות קשה: ניתן לומר שהציבור בישראל, ובמיוחד הציבור היהודי, חצוי באשר לפעולה צבאית ישראלית עצמאית נגד מתקני הגרעין באיראן. במסגרת הפרויקט של "ביטחון לאומי ודעת-קהל", המתנהל במכון למחקרי ביטחון לאומי, הוצגה במאי-יוני 2009 השאלה הבאה למדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת: "אם ישראל תגלה שאיראן מחזיקה בידיה נשק גרעיני, האם על ישראל: 1. לפעול בכל האמצעים המדיניים כדי לפרוק את איראן מנשקה הגרעיני, אך להימנע מתקיפה צבאית; 2. לתקוף את המתקנים הגרעיניים של איראן". 59 אחוזים מהנשאלים בחרו באפשרות השנייה, כלומר, תמכו בתקיפה צבאית. זאת לעומת 41 אחוזים מהנשאלים שהעדיפו את האפשרות הראשונה, כלומר, התנגדו לתקיפה צבאית.²² בפברואר-מרס 2012, במסגרת אותו פרויקט, הוצגה השאלה בנוסח שונה ומדויק יותר, לאמור: "איך לדעתך על ישראל לפעול מול הסכנה שאיראן תפתח נשק גרעיני: 1. לפעול בכל האמצעים המדיניים למנוע מאיראן להשיג נשק גרעיני, אך להימנע מתקיפה צבאית; 2. לתקוף את המתקנים הגרעיניים של איראן". 52 אחוזים מהנשאלים בחרו באפשרות הראשונה, כלומר, התנגדו לתקיפה צבאית; 48 אחוזים מהנשאלים בחרו באפשרות השנייה – צידדו בתקיפת המתקנים הגרעיניים של איראן.²³ ממצאים אלה הצביעו על ירידה משמעותית בשיעור של 11 אחוזים בתמיכה בפעולה צבאית. יש להתייחס אליהם בזהירות בשל פרק הזמן שחלף בין שני הסקרים – בשנת 2009, פעולה צבאית ישראלית לא נתפסה כעומדת מיידיית על הפרק, ועל כן שאלה בעניין נתפסה כהיפותטית. ב-2012 נתפסה אפשרות של תקיפה באיראן כריאלית יותר. גם השאלות שנשאלו בעניין זה לא היו זהות בניסוחיהן. ועם זאת, תוצאה זו, שהעידה כי דעת-הקהל חצויה באשר לתקיפה צבאית, זכתה לתימוכין מממצאי סקרי דעת-קהל רבים שנערכו במהלך שנת 2012.

מדוע קיימת רתיעה ניכרת של למעלה ממחצית האוכלוסייה בישראל מפעולה צבאית ישראלית באיראן? ניתן להצביע על שתי סיבות להסתייגות: האחת היא התנגדותו של הדרג הביטחוני המקצועי הבכיר לתקיפה, כפי שבאה לידי ביטוי בדיון הפומבי; השנייה היא מודעות להתנגדות האמריקאית הנחרצת לתקיפה, והשאפה להימנע מעימות עם ארצות הברית בסוגיה ביטחונית כה מהותית וחיונית לישראל. ממצאי סקר שנערך בראשית אוגוסט 2012 על ידי המכון הישראלי לדמוקרטיה במסגרת פרויקט מדד השלום הצביעו על אמון רב יותר בשיקול הדעת של ראשי מערכת הביטחון – 57

אחוזים מהנשאלים – לעומת 28 אחוזים מהנשאלים, שאמרו כי הם סומכים יותר על שיקול דעתם של ראש הממשלה ושר הביטחון. 61 אחוזים מהנשאלים סברו כי ישראל אינה צריכה לתקוף את מתקני הגרעין באיראן בלי שיתוף פעולה אמריקאי. עמדה זו משקפת כנראה את ההערכה, שנמוכים הסיכויים כי תקיפה ישראלית ללא שיתוף ארצות הברית תצליח לעצור לפרק-זמן משמעותי את הצטיידותה של איראן בנשק גרעיני (54 אחוזים מהנשאלים). 76 אחוזים מהנשאלים גרסו שסיכויי ההצלחה של התקיפה יהיו גבוהים, אם תתבצע בשיתוף פעולה עם ארצות הברית. ממצא מעניין ומפתיע הוא ש-60 אחוזים מהנשאלים בקרב הציבור היהודי סברו שישראל צריכה להשלים עם כך שאי-אפשר יהיה למנוע מאיראן נשק גרעיני, ושעליה להיערך בהתאם.²⁴ נתוני הסקר שפורסם ב"מעריב" ב-10 באוגוסט 2012 אוששו ממצאים אלה.²⁵ 40 אחוזים מהנשאלים אמרו שהם סומכים על שיקול דעתם של ראש הממשלה ושר הביטחון בנושא האיראני, לעומת 27 אחוזים שלא סמכו על כך, ו-23 אחוזים שהשיבו "ככה ככה". 44 אחוזים מהנשאלים גרסו שיהיה זה "לא לגיטימי מבחינה ציבורית" אם הדרג המדיני יחליט לתקוף באיראן נוכח התנגדות של הדרג הביטחוני המקצועי בישראל לתקיפה. 33 אחוזים בלבד מהנשאלים אמרו שהחלטה כזו תהיה לגיטימית, ו-23 אחוזים מהנשאלים לא ידעו להשיב או לא ענו. לגבי רתיעה מתקיפה ישראלית – המרואיינים נשאלו האם בהתקרב המועד האחרון שבו תוכל ישראל לפגוע קשות בתוכנית האיראנית בכוחות עצמה יהיה עליה לתקוף בעצמה, או "להשאיר את העבודה לארצות הברית ולקהילה הבינלאומית". 35 אחוזים הביעו תמיכה בתקיפה ישראלית במקרה כזה, לעומת 39 אחוזים שצידדו בהשארת המשימה לארצות הברית ולקהילה הבינלאומית. 26 אחוזים מהנשאלים לא ידעו להשיב או לא ענו. תוצאות דומות היו לשאלה שכללה היתכנות מפורשת שתקיפה ישראלית תביא לירי מסיבי של טילים על העורף ולמאות הרוגים.

סיכום

לאן יתפתח הדיון הפומבי והציבורי בישראל בסוגיית ההתמודדות עם הגרעין האיראני? בנושא זה, רב הנסתר על הנגלה. בינואר 2013 אמורות להתקיים בחירות בישראל. בעת כתיבת שורות אלה נראה שרבים סיכוייו של בנימין נתניהו להרכיב את הממשלה החדשה ולעמוד בראשה. עם זאת, קשה לדעת מה יהיה הרכבה המפלגתי של הממשלה ומי יאייש אותה, ובמיוחד, מי יהיה שר הביטחון ומה תהיה עמדתו בסוגיית הגרעין האיראני. ביוני 2013 יתקיימו בחירות לנשיאות באיראן, אך לא ידוע מה יהיו תוצאותיהן.

– האם יתעורר באיראן אי-שקט אזרחי, והאם מחאה עממית תתפתח לכדי "אביב איראני". הנשיא ברק אובמה נבחר לכהונה שנייה, מה שמצביע על סבירות גבוהה של המשכיות במדיניות החוץ של הממשל האמריקאי בשנים הקרובות, ובפרט בנושא האיראני. זה המקום להזכיר כי אובמה התחייב בפומבי שמדיניותו מכוונת למנוע מאיראן השגת יכולת גרעינית צבאית, וכי הכלה איננה על סדר-היום. ואולם, לא ברור האם יתחדש המשא-ומתן בין מדינות ה-1+5 לבין איראן, ומה יהיו תוצאותיו. אופיו וכיוונו של הדיון הציבורי בישראל בתקופה הבאה יהיו, אם כן, פונקציה של ההתפתחויות הרלוונטיות בזירה האזורית ובזירה הבינלאומית. אם מסיבה זו או אחרת פעולה צבאית ישראלית לא תשוב לסדר-היום, הרי הדיון יישאר רדום יחסית. לעומת זאת, אם פעולה ישראלית תצטייר כאפשרות מעשית, הדיון ישוב ויתלהט. אופיו ותכניו יביאו לידי ביטוי, בין היתר, את שני הגורמים שהשפעתם על דעת הקהל ניכרת – עמדתה של ארצות הברית לגבי תקיפה באיראן, ועמדתו של הדרג הביטחוני המקצועי הבכיר בישראל.

הערות

- 1 Ben Meir, Y. (1995) *Civil-Military Relations in Israel*. New York: Columbia University Press, pp. 134-143.
- 2 Ibid, pp. 137-139
- 3 Ibid, p. 139; 142
- 4 "שם קוד: אריזונה", מאת עמוס הראל, **הארץ**, 11 בספטמבר, 2012.
- 5 יהונתן ליס, ניר חסון, ג'קי חורק, "יום הזיכרון לשואה ולגבורה / ראש הממשלה נתניהו בטקס ביד ושם", <http://www.haaretz.co.il/misc/2.444/1.1688910>
- 6 "נתניהו רומז לאיראן?", מאת טל שלו, <http://news.walla.co.il/?w=/9/2537296/@item/>, printer.
- 7 "ברק: "איראן משוכנעת שאנחנו וארה"ב לא מסוגלים לתקוף", <http://www.mako.co.il/news-military/Israel/article-f728d67da5c9731018.htm>.
- 8 "ראש המוסד לשעבר, מאיר דגן: תקיפה באיראן – הדבר הכי מטופש ששמעתי", מאת יוסי מלמן <http://www.haaretz.co.il/misc/article-print-page/1.1173290>.
- 9 "מאיר דגן: תקיפה באיראן אופציה אחרונה", <http://www.mako.co.il/news-military/security/Article-23f11c065965431017.htm>
- 10 "דגן: במקום תקיפה – לעודד חילופי שלטון באיראן", <http://www.ynet.co.il/Ext/Comp/ArticleLayout/CdaArticlePrintPreview/1.2506.L-4200519.00.html>
- 11 יצחק בן חורין, "מאיר דגן: תקיפה באיראן? ניתן לחכות עוד שלוש שנים", <http://www.ynet.co.il/Ext/Comp/ArticleLayout/CdaArticlePrintPreview/1.2506.L-4201571.00.html>.
- 12 ברק רביד, "דיסקין במתקפה חריפה על נתניהו וברק", **הארץ**, 27 באפריל 2012. <http://www.haaretz.co.il/misc/article-print-page/1.1695185>.
- 13 שחר חי, "ליפקין-שחק נגד תקיפה באיראן", <http://www.ynet.co.il/Ext/Comp/ArticleLayout/>

- CdaArticlePrintPreview/1.2506L-4268448.00.html.
- 14 עמוס ידלין, מסגרת חשיבה ומודל החלטה עבור ישראל בסוגיית הגרעין האיראני "עדכן אסטרטגי, כרך 15, גליון 2, יולי 2012, עמ' 61-66.
 - 15 עמוס הראל, "עם בוא הסתיו, חוזרים לדבר על סנקציות", **הארץ**, 7 באוקטובר 2012.
 - 16 ארי שביט, "החזית המזרחית: מקבל ההחלטות", מוסף "השבוע", **הארץ**, 10 באוגוסט 2012.
 - 17 אמיר אורן, "הלום עכשיו", מוסף "השבוע", **הארץ**, 10 באוגוסט 2012,
 - 18 נחום ברנע ושמעון שיפר, "זה הסתיו עם הענן", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 10 באוגוסט 2012, עמודים 1-4.
 - 19 **הארץ**, 10 באוגוסט, 2012.
 - 20 "קריאה לטייסים: גורלנו בידיים שלכם, אל תפציצו", Ynet, 16 באוגוסט 2012.
 - 21 ברק רביד, "עימות חריף בין המנהיגים", <http://www.haaretz.co.il/misc/2.444/1.1803347>,
 - 22 Ben Meir, Yehuda, Bagno-Maldavsky, Olena, *Vox Populi: Trends in Israeli Public Opinion on National Security 2004-2009*, Memorandum 106, Tel Aviv: INSS, November 2010, p. 63.
 - 23 ממצאי סקר דעת קהל שנערך בפברואר-מארס 2012 במסגרת תוכנית המחקר "דעת קהל וביטחון לאומי" במכון למחקרי ביטחון לאומי (תוצאותיו הוצגו בכנס השנתי של המכון במאי 2012).
 - 24 אפרים יער ותמר הרמן, "טור מדד השלום יולי 2012", <http://www.idi.org.il/media/665405/%2020/%20מדד.pdf>.
 - 25 עפר שלח, "לא מפחדים", **מעריב**, המוסף, 10 באוגוסט 2012, עמודים 8-11.